

**ALISHER NAVOIY VA UILYAM SHEKSPIR ASARLARIDA ANTONOMAZIYA
SAN'ATINING SEMANTIK XUSUSIYATLARI****Mustafoyeva Nodira Erkin qizi***Master's Student 2nd course, Bukhara State Pedagogical Institute***Achilova Risolat Azamovna***Phd, Associated Professor of the Bukhara State Pedagogical Institute*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy (1441-1501) va Uilyam Shekspir (1564-1616) asarlarida antonomaziya san'atining semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Turli madaniy muhitlarda ijod etgan bu ikki buyuk adib antonomaziya foydalanib, chuqur ma'nolar yaratgan. Maqolada konkret misollar asosida Navoiyning "Xamsa" asarlari va Shekspirning dramatik pyesalarida antonomaziyaning semantik funksiyalari, transformatsion qudrati va madaniy kontekstdagi farqlari ko'rsatilgan. Tadqiqot natijasida antonomaziyaning shaxsni ramzga aylantirish, baholashni tasvir ichiga singdirish va madaniy bilimlarni faollashtirish kabi asosiy vazifalarini bajarishi aniqlangan.

Kalit so'zlar: antonomaziya, semantik tahlil, Alisher Navoiy, Uilyam Shekspir, badiiy-tasvir vositalari, qiyosiy adabiyotshunoslik, ramziylik

Abstract: This article analyzes the semantic features of antonomasia in the works of Alisher Navoi (1441-1501) and William Shakespeare (1564-1616). These two great writers, working in different cultural environments, masterfully employed antonomasia to create profound meanings. Based on specific examples from Navoi's "Khamsa" and Shakespeare's dramatic plays, the article demonstrates the semantic functions of antonomasia, its transformative power, and cultural contextual differences. The research reveals that antonomasia performs key functions such as transforming individuals into symbols, embedding evaluation within description, and activating cultural knowledge.

Keywords: antonomasia, semantic analysis, Alisher Navoi, William Shakespeare, literary devices, comparative literature, symbolism

Antonomaziya badiiy-tasvir vositalaridan biri bo'lib, unda shaxs ismi ta'riflovchi ibora bilan almashtiriladi yoki mashhur ism umumiy tushunchani ifodalash uchun ishlatiladi. Masalan, Navoiyning "She'riyat sultoni" deb atash yoki biror muhabbatparvar yoshni "Romeo" deb nomlash antonomaziya hisoblanadi. Bu sodda so'z o'rnini bosish emas – u shaxsni ramzga aylantiradi va murakkab ma'nolarni qisqa iforalarda ifodalaydi.

Alisher Navoiy XV asrda Hirot saroyi uchun she'rlar yozgan, Shekspir esa XVI-XVII asrlarda London teatrlari uchun pyesalar yaratgan. Ular bir-biridan xabarsiz bo'lishgan,

ammo ikkalasi ham antonomaziyanı mohirona qo'llagan. Ularning asarlarini semantik jihatdan solishtirib o'rganish bu san'atning qanday ishlashini va nima uchun turli madaniyatlarda samarali ekanligini ko'rsatadi.

Antonomaziyaning semantik funksiyalari

Antonomaziya semantik jihatdan bir necha asosiy vazifani bajaradi. Birinchidan, u shaxsni ramzga aylantiradi – oddiy odamni katta g'oyaning ifodachisiga. Ikkinchidan, u baholashni tasvir ichiga singdiradi – maqtash, qoralash yoki istehzoni ta'rif shaklida beradi. Uchinchidan, u madaniy bilimlarni faollashtiradi – bitta so'z butun mifologiya yoki tarix qatlamlarini eslatadi. To'rtinchidan, u ichki o'zgarishlarni ko'rsatadi – qahramon ruhan o'zgarganda laqabi ham o'zgaradi.

NAVOIY ASARLARIDA ANTONOMAZIYA

Diniy matnlarda semantik ko'p qatlamlilik

Navoiy "Hayrat ul-abror" asarida Alloh taoloni turli sifatlar orqali ifodalaydi: "Vujud baxsh etuvchi", "Qalblarni yorug'lantiruvchi", "Shohlar shohi". Har bir laqab alohida ilohiy sifatni ta'kidlaydi. "Vujud baxsh etuvchi" yaratuvchilik qudratini, "Qalblarni yorug'lantiruvchi" ruhiy rahbarlikni anglatadi. Bu ikki laqab o'rtasidagi semantik farq muhim: birinchisi tashqi dunyoni yaratishga, ikkinchisi ichki dunyoni yoritishga ishora qiladi.

Payg'ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallam uchun "Yaratilganlarning eng yaxshisi", "Oamlarga rahmat" kabi laqablar ishlatiladi. Bu laqablar hurmat bildirish bilan birga, murakkab diniy g'oyalarni she'riy shaklda ifodalaydi.

Ishqi dostonlarda qahramon tasviri

"Farhod va Shirin"da Farhod "Tog' yoruvchi" deb ataladi. Bu laqab bir necha ma'noni birlashtiradi: jismoniy kuch (tog'ni yorish), ruhiy qudrat (ishq kuchi) va ramziy ma'no (ishq har to'siqni yengadi). Farhod endi oddiy tosh ustasi emas, u afsonaviy qahramonga aylangan.

Shirin uchun "Oy yuzli", "Go'zallik bog'idagi sarv" kabi laqablar ishlatiladi. Har biri turli xususiyatni ta'kidlaydi: "oy yuzli" yorug'lik va go'zallikni, "sarv" noziklik va qomatni anglatadi. Bu fors she'riyatining an'anaviy tili bo'lib, Navoiy uni o'zbek she'riyatiga ko'chirgan.

"Layli va Majnun"da transformatsiya

"Layli va Majnun"da Qays ismidan Majnun laqabiga o'tish eng yorqin semantik transformatsiyadir. "Qays" ijtimoiy shaxs, "Majnun" esa "aqldan ozgan", "ishq quli" ma'nosini anglatadi. Bu o'zgarish butun shaxsiyatning semantik qayta ta'riflanishidir.

Doston davomida Majnun yangi laqablar oladi: "Sahroda yashovchi", "Yovvoyi hayvonlar do'sti". Bu laqablar ikki semantik qatlamda ishlaydi. Birinchi qatlam literal

ma'no: Majnun haqiqatan sahroda yashaydi. Ikkinchi qatlam so'fiyona ramz: "sahroda yashovchi" dunyodan voz kechgan so'fiyni anglatadi. Navoiyning o'quvchilari ikki ma'noni ham tushungan.

"Saddi Iskandariy"da Iskandar "Hayot suvi izlovchi" deb ataladi. Bu laqab semantik jihatdan ma'noli, chunki Iskandar barcha qudrati bilan ham o'ladi. Laqab uni insoniyatning o'limdan qochish istagining ramziga aylantiradi – eng qudratli hukmdor ham o'lim oldida ojiz.

SHEKSPIR ASARLARIDA ANTONOMAZIYA

Siyosiy hokimiyatni ifodalash

Shekspir tarixiy pyesalarida qirollikni antonomaziya orqali ifodalagan. "Genrix V"da yosh qirol "barcha xristian qirollarining ko'zgusi" deb ataladi. "Ko'zgu" so'zi ikki ma'noni beradi: Genrix boshqa qirollar uchun namuna va u o'zida mukammal qirollikni aks ettiradi.

"Yuliy Tsezar"da Mark Antoniy o'lgan Brutni "rimliklarning eng olijanobidir" deb ataydi. Bu laqab bir vaqtning o'zida Brutning fazilati va fojiali xatosini tan oladi. Semantik jihatdan bu kechirish va hurmatni birlashtiradi.

Mifologik taqqoslashlar

"Gamlet"da bosh qahramon otasini "Giperion" (quyosh xudosi) bilan, amakisi Klavdiyni esa "satir" (yarim hayvon) bilan taqqoslaydi. Bu semantik jihatdan kuchli ziddiyat yaratadi. "Giperion" yorug'lik, ilohiylik, hayot beruvchi issiqlikni anglatadi. "Satir" esa hayvoniylik, shahvoniylik, axloqiy pastlikni bildiradi.

Shekspir bu ikki mifologik nom orqali Gamletning ruhiy azobini kosmik miqyosga ko'taradi. Oddiy "otam yaxshi, amakisi yomon" degan gap bunday ta'sir bermagan bo'lardi.

Ishqiy idealizatsiya

"Romeo va Juletta"da Romeo Julettani "quyosh" deb ataydi. Bu balkon sahnasida sodir bo'ladi, Romeo Julettaning hayotidagi ahamiyatini ifodalay olmayotgan paytda. "Juletta" ismi uning transformatsion qudratini ifoda eta olmaydi. Ammo "quyosh" barcha assotsiatsiyalarni beradi: issiqlik, yorug'lik, hayot markazi, zulmatni tarqatish qudrati.

Bu romantik antonomaziya eng samarali ishlaydi – sevgi vahiysi paytida oddiy til yetarli emas. Shekspir o'z sonetlarida bu printsipni kengaytirgan – "Go'zal yigit" va "Qora ayol" hech qachon ismlanmaydi, faqat laqablar orqali mavjud. Shekspir buni ataylab qilgan – konkret ismlardan qochib, shaxsiy munosabatlarni go'zallik, ishtiyoq va xiyonat haqida universal bayonotlarga aylantirgan.

Dramatik ironiya

"Otello"da Yago boshqa qahramonlar tomonidan doimiy "halol Yago" deb ataladi, tomoshabinlar esa uning yolg'onchi ekanligini biladi. Har safar "halol" so'zi takrorlanishi

og'riqli bo'ladi. Laqab va haqiqat o'rtasidagi tafovut fojining asosiy mexanizmidir. Bu semantik tafovut pyesaning kuchini yaratadi.

Qiyosiy tahlil

Navoiy va Shekspir ikkalasi ham ma'lum printsiplarni tushungan, ammo madaniy kontekstlari turli naqshlar yaratgan.

O'xshashliklar

Ikkalasi ham antonomaziya shaxsni ramzga aylantirish uchun ishlatgan. Shekspirning "xristian qirollar ko'zgusi" va Navoiyning "Yaratilganlarning eng yaxshisi" bir xil ishlaydi – aniq shaxslarni ideal kategoriyalarga aylantiradi.

Ikkalasi ham o'zgargan laqablar orqali qahramon rivojlanishini ko'rsatgan: Qaysdan Majnunga o'tish Makbetning "jasur Makbet"dan "qotil"ga aylanishiga o'xshaydi.

Farqlar

Navoiy fors she'riyatining an'anaviy laqablari bilan ishlagan (oy yuzli ma'shuqa, sarv qomati). Uning o'quvchilari bu an'anani kutgan va qadrlagan. Shekspir esa improvizatsiya erkinligini ko'rsatgan, konkret dramatik lahzalar uchun yangi laqablar yaratgan. Bu keng farqni aks ettiradi: fors she'riyati an'anani mukammallashtirish, Renessans dramasi esa individual ixtironi qadrlagan.

Navoiyning antonomaziyasi ko'pincha diniy sig'inish va tasavvufiy ramzga xizmat qilgan, ilohiy haqiqatlarga ishora qilgan. Shekspirning qo'llanishi esa siyosiy hokimiyat, ruhiy murakkablik va insoniy munosabatlarga qaratilgan – bu Renessans gumanizmining dunyoviy yo'nalishini aks ettiradi.

XULOSA

Antonomaziya ma'lum vaziyatlarda eng samarali ishlaydi: yozuvchilar shaxslarni ramzga aylantirish, baholashni tasvir ichiga singdirish, transformatsiyani ko'rsatish yoki madaniy bilimlarni faollashtirish zarur bo'lganda. Navoiy va Shekspir ikkalasi ham bu qo'llanishlarni mohirona egallagan, garchi ularning madaniy kontekstlari turli vaziyatlarni yaratgan bo'lsa ham.

Shekspirning antonomaziyasi dramatik lahzalarda – siyosiy nutqlar, fojiali vahiylar, romantik e'lonlar – paydo bo'lgan, bu erda vosita hikoya va mavzu rivojlanishiga xizmat qilgan. Navoiyning qo'llanishi esa diniy sig'inish, qahramonlik romansi va tasavvufiy ramzda ko'proq uchraydi, she'riyatning ruhiy va falsafiy maqsadlariga xizmat qilgan.

Shunga qaramay, ikki yozuvchi ham antonomaziya oddiy bezak emas, balki aniq vosita ekanligini isbotlagan. Mohir qo'llarda bu qadimiy vosita oddiy nomlash muvaffaqiyatsiz bo'lganda ishlatiladi – yozuvchilar aniq narsani universalga, nomlanganini arxetipga, shaxsni idealga aylantirish kerak bo'lganda. Bu ikki yozuvchi, bir-birlarining mavjudligidan

xabarsiz bo'lishgan holda, bir xil haqiqatni kashf etganlari til va adabiyot barcha madaniyatlarda qanday ishlashi haqida fundamental narsani ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Navoiy, Alisher. Xamsa. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1990.
2. Navoiy, Alisher. Hayrat ul-abror. Toshkent: Fan nashriyoti, 1988.
3. Navoiy, Alisher. Farhod va Shirin. Toshkent: Sharq nashriyoti, 2001.
4. Navoiy, Alisher. Layli va Majnun. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 1995.
5. Shakespeare, William. The Complete Works of William Shakespeare. London: Wordsworth Editions, 1996.
6. Shakespeare, William. Hamlet. Edited by Harold Jenkins. London: Methuen, 1982.
7. Shakespeare, William. Romeo and Juliet. Edited by Brian Gibbons. London: Methuen, 1980.
8. Abdug'afurov, A. Alisher Navoiy she'riyatining badiiy xususiyatlari. Toshkent: Fan, 2005.
9. Hayitmetov, A. Alisher Navoiy asarlarida badiiy-tasvir vositalari. Toshkent: O'qituvchi, 1998.
10. Қаюмов, А. Алишер Навоий поэтикаси. Тошкент: Фан, 1983.
11. Rafiqov, A. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: Mumtoz so'z, 2010.
12. Kermode, Frank. Shakespeare's Language. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2000.
13. Bloom, Harold. Shakespeare: The Invention of the Human. New York: Riverhead Books, 1998.
14. Spurgeon, Caroline. Shakespeare's Imagery and What It Tells Us. Cambridge: Cambridge University Press, 1935.
15. Wales, Katie. A Dictionary of Stylistics. London: Pearson Education, 2001.
16. Lanham, Richard A. A Handlist of Rhetorical Terms. Berkeley: University of California Press, 1991.
17. Bertels, E.E. Navoi: Opyt tvorcheskoy biografii. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1948.
18. Shodmonov, S. Alisher Navoiy she'riyati tilining badiiy-uslubiy xususiyatlari. Toshkent: Fan, 2011.
19. McDonald, Russ. Shakespeare and the Arts of Language. Oxford: Oxford University Press, 2001.
20. Mirzayev, T. Alisher Navoiy asarlarida ramziylik. Toshkent: Akademnashr, 2015.